

פרשת בהעלותך: האם לכל דג שיש קשקשת יש גם סנפיר

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה על דרישת בני ישראל לאכול דגים כמו במצרים, וכפי שראינו בעבר (שמיני שנה ג'), נחלקו האחרונים האם מותר לאכול דגים שבתוכם נמצאת תולעת האניסאקיס. מצד אחד **השולחן ערוך** (יו"ד פז, טז) פסק שתולעים בדגים מותרים באכילה, כיוון שהם נולדו בתוך בדג. מצד שני קשה, שכן בפועל יודעים היום שתולעים אלו נולדות בחוץ, ונכנסות לדג:

א. **הרב עמאר** (תולעת השני עמ' 10) סבר, שבמקרה זה התולעת אסורה באכילה, ויש לנקות את כל הדגים מתולעת זו. והוא נימק, שעל אף שהשולחן ערוך פסק שתולעים שבדגים מותרות, פסיקתו נובעת מתפיסה שהם גדלות בתוך הדג, וכיום שהתברר שאין הדבר כך - אותן התולעים אסורות באכילה. כך נקט גם **הרב וואזנר** (שבט הלוי ז, קכז), אם כי מטעם אחר.

ב. **הרב וייא** (בדיקת המזון א, עמ' 110) הביא בשם **הגרש"ז אויערבך** שחלק וסבר, שלא תתכן סתירה בין ההלכה למדע, וגם בזמן הזה תולעים אלו מותרות. כיצד יישב את העובדה שתולעים אלו גדלו מחוץ לדג? הוא הסביר, שייתכן שכוונת חז"ל הייתה, שמכיוון שתולעים אלו קטנות ולא נראות לעין לפני שנכנסו לדג, הרי שהן נחשבות כבעל חי רק לאחר שהם גדלו בתוכו. ובלשונו:

"כאשר שאלנו את דעת רבותינו הפוסקים הלכה למעשה בעניין זה, נקטו שלא זזה הלכה ממקומה, ואין לחוש לתולעים הנמצאים בבשר הדג. ולביאור טעם הדבר, היו שקיבלו סברא זו שאין הם נחשבים שפירשו, היות וכאשר הם היו במים גודלם היה מיקרוסקופי".

ג. דעה נוספת שגם נוקטת שדג זה מותר באכילה, אך מטעם אחר, כתב **הרב בלס** (תחומין כרך לב). הוא סבר, שכאשר חז"ל פסקו שתולעים אלו מותרות באכילה כיוון שהן גדלות בדג, הם לא התייחסו לתפיסה המדעית ממנה עולה אחרת, אלא לתפיסה אנושית. לכן בגלל שעל פי תפיסה אנושית תולעים אלו משמעותיות רק בתוך הדג, הן נחשבות חלק ממנו.

בעקבות התורה הכותבת על דרישת בני ישראל לקבל דגים לאכילה, נעסוק השבוע בכשרות הדגים ובסימניהם. ראשית נראה את הדיון סביב כשרות הדגים, והאם בהכרח לכל דג שיש קשקשים יש גם סנפירים. ולסיום נעסוק במחלוקת, האם יש סימנים נוספים מעבר לסנפיר וקשקשת לזהות איזה דג כשר.

סימני הדגים

כפי שכותבת הגמרא במסכת חולין (נט ע"א), בניגוד לסימני העופות, סימני הדגים נאמרו בפירוש בתורה, וכל דג שיש לו סנפיר וקשקשת מותר באכילה. עוד מוסיפה הגמרא (סו ע"א) שגם דג שאין לו כרגע את הסימנים, אם הוא עתיד לגדלם, הדג כשר. כמו כן, גם דג שסימניו אמורים לנשור בעתיד, כשר והעיקר שבעבר היו לו סימנים.

עוד כותבת הגמרא (שם, ע"ב), שייתכן דג עם סנפיר ללא קשקשת (כמו לדוגמא כריש), אך לא תתכן אפשרות של דג עם קשקשת בלי סנפיר. אם כן, מדוע בכלל נכתב בתורה את התנאי של סנפירים, די היה בכתיבת התנאי של קשקשת כדי לדעת איזה דג כשר? מיישב רבי ישמעאל שזה נאמר 'להגדיל תורה ולהאדיר', כלומר שנדע שדעת התורה שגם הסנפיר הוא סימן טהרה.

מחלוקת האחרונים

נחלקו האחרונים, האם הכלל של חכמים שכל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר הוא כלל גורף:

א. **הכרתי** (יו"ד פג, ג) סבר, שחכמים דיברו על דרך הרוב, דהיינו רוב הדגים שבעולם כאשר יש להם קשקשת יש להם סנפיר, אך יש יוצאים מהכלל. משום כך נקט, שאין סתירה לכלל חז"ל מהדג הספרדי הארסי שהתגלה בזמנו שיש לו קשקשים ואין לו סנפירים, כיוון שחכמים דיברו על דרך הרוב. ובלשונו:

"כל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר. נראה [דהיינו] רוב דגים, דהכל ובפרט בטבע ברואים הכל אחר רוב, דבכל ברואים יש הרבה דברים יוצאים מטבע, כמו שהעידו הטבעים בטבעי בעלי חיים, אבל התורה והמצות נהוגים הכל אחר רוב... ולכך בדג ספרדי הארסי שיש לו קשקשת ואין לו סנפיר, אין בו סתירה לדברי חז"ל, ואין צריך לחלק בין חיה של ים ובין הדג."

ב. **המעדני יום טוב** (חולין ג, טז, ה) בעמדת ביניים סבר, שאמנם הכלל שאמרו חז"ל הוא נכון ואין לו יוצאים מהכלל, אלא שכלל זה היה נכון לשעתו, כאשר חז"ל אמרו את דבריהם. בזמן הזה לעומת זאת, ייתכן שחלק מהמינים השתנו, התאחדו זה עם זה וכדומה, ובעקבות כך נוצר מין חדש שיש לו קשקשת ואין לו סנפירים.

עוד הוסיף וכתב תירוץ (שהוא מגדיר אותו 'כיותר נכון') שמסתדר יותר עם גישתו של הפרי חדש (שנראה בהמשך), שייתכן שכאשר חז"ל קבעו את הכלל, הם אכן קבעו אותו ככלל גורף התקף לדורות, אלא שכלל זה נאמר רק ביחס לדגים שבים, ולא לחיות שבים שיכולות להיות עם קשקשת ובלי סנפיר. ובלשונו:

"ומעתה זכינו לדיון, דזה הכלל דכל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר על מין דגים הוא שאמרו כן, ולא על החיות שבים. וכן פסוק ראשון על דגים בלבד נאמר, וסנפיר מיותר להגדיל תורה. אבל בפסוק השני שהוא נאמר על החיות שבים אין סנפיר מיותר, וצריכא, שהרי יש חיה או חיות בים שיש להם קשקשת ואין להם סנפיר."

ג. **הפרי חדש** (שם, ד) חלק וסבר שהכלל של חז"ל תקף בזמן הזה כשם שהיה תקף בזמן הגמרא, אין לו שינוי, ולא יהיה לו שינוי. הסיבה שאין לדג הספרדי הארסי סנפיר למרות שיש לו קשקשת היא, שהוא יגדל בעתיד, או שהיה לו ונפל בעת עלייתו מהמים. הוא לא קיבל את חילוקו של המעדני יום טוב בין דג לחיה, כיוון שחז"ל לא חילקו כך, ואין לערער על דברי חז"ל.

¹ הקושי המשמעותי ביישוב זה של **הגרש"ז אויערבך** (וכן **הרב בן ציון אבא שאול** ו**הרב ניסים קרליץ** שנקטו כך להלכה), שלמעשה כפי שהוכח כבר, כאשר התולעים נמצאות במים ועוד לא נכנסו לבשר הדג, לא מדובר בתולעים בגודל מיקרוסקופי אותם לא אסרו חז"ל, אפשר לראותם גם בעין, כך שיישובם לסתירה קשה.

לכאורה, ישנה סתירה להבנת הפרי חדש, מדג שנמצא לפני כמאה חמישים שנה הנקרא מונופטרס קוצ'יה, והדומים לו מסוג צלופחי הביצות. נראה שלדג זה, הדומה לנחש ארוך וצר באורך של כשמונים סנטימטרים, יש קשקשת אך אין סנפירים. אלא, כפי שהוכיח הרב יהושע ענבל (תיק ידע' עמ' 111 - 112) למעשה אין בכך סתירה ממספר סיבות:

סיבה ראשונה גם אם לדג זה אין סנפירים מלאים כפי שיש לשאר הדגים, בכל זאת יש לו סנפיר בגבו. למעשה ביאור שמו 'מונופטרס', הוא "סנפיר יחיד". כמו כן בנוסף לכך, למעשה בקטנותו של הדג יש לו גם מספר סנפירי חזה, אלא שהם נושרים במהלך השנים, וכפי שראינו לעיל בגמרא בחולין כתוב שגם אם סימני הדג נושרים, הוא נשאר כשר. ובלשונו:

"דג זה נראה יותר כמו נחש מים. ומלבד זאת הלא שמו "מונופטרס" הוא בלטינית "סנפיר יחיד" (או כנף יחיד), ואכן ברור קצר באתר הרשמי: cfm.search/org.fishbase. מלמד כי לדג זה ישנו סנפיר גבי, ולא עוד אלא שבקטנותו ישנם גם סנפירי חזה אשר נושרים במשך הזמן. וכן פורסם הדבר בסיינס."

סיבה שנייה, כדי שקשקשים ייחשבו אכן קשקשים צריך שתהיה אפשרות לקלפם מהדג, אם הם לא מתקלפים הם נחשבים חלק מעור הדג וכפי שקשקשיו של הנחש אינם נחשבים קשקשים אלא חלק מעורו. על אף שנראה שדבר זה לא הוכח לגמרי, נראה שגם דג זה קשקשיו מחוברים לעורו, כך שאין לו קשקשים, וממילא אין קושיה כיצד אין לו סנפירים.

סיבה שלישית שהיא מעין תוצר של הסיבה הקודמת, שלמעשה כלל לא ברור שמדובר בדג, אלא מדובר במעין נחש, שלעיתים קרובות נמצא בין שיחי האגם. ועל אף שיש לו מעט זימים, בפועל את רוב האוויר הוא אוגר לפני כניסתו למים במעין שתי ריאות, ואם לא יעשה כך לפני כניסתו למים, הוא ימות (ועיין הערה²).

ראש ושדרה

לכאורה לפי מה שראינו עד כה, יש שני סימני כשרות לדג, סנפיר וקשקשת. אלא שהגמרא במסכת עבודה זרה (מ ע"א) כותבת, שבמקרה בו הדג איבד את צורתו החיצונית ואי אפשר לזהות את סימניו, אם ראש הדג עגול ויש לו חוט שדרה, סימן שהוא כשר. אם כן מדוע יש צורך בסנפיר וקשקשת? מתרצת הגמרא שיש דגים טמאים שראשם עגול. נחלקו הראשונים בביאור הגמרא:

א. **התוספות** (ד"ה ובדגים) הבינו, שמכך שהגמרא מקשה רק על הסימן של הראש המעוגל מדגים טמאים שיש להם ראש מעוגל, נמצא שהסימן של השדרה תקף תמיד, והוא ממש כמו אחד מסימני הכשרות. הסיבה שהגמרא במסכת חולין לא מונה סימן זה כחלק מסימני הכשרות היא, שהגמרא בחרה למנות שם רק סימני כשרות חיצוניים ולא פנימיים. ובלשון **התוספות רא"ש**:

"כי תניא הריא באדא ובלמדא: וקשה דמשדרה לא תירץ כלום, אמאי לא חשיב שדרה, ולעיל אמרינן דליכא (= שאין) דג טמא דאית ליה (= שיש לו) שדרה. הילכך צריך לפרש דמשדרה לא קא פריך מידי (= לא הקשה כלל), דלא חשיב התם אלא סימני דבראי (= חיצוניים), סימני גואי (= פנימיים) לא קא חשיב."

ב. **הרא"ש** (עבודה זרה ב, מא) חלק וכתב, שהגמרא מקשה הן על הסימן של השדרה והן על הסימן של הראש המעוגל, ולמרות שבגמרא יש קושיה רק על הראש העגול, הגמרא קיצרה בדבריה. כפירוש הוכיח גם מהעובדה, שכאשר נחלקו הראשונים בכשרות 'דג הברברוטא', רבים לא בדקו בעמוד השדרה שלו אם הוא כשר, ומוכח שלא ניתן לסמוך על סימן זה.

אם גם לדגים טמאים וגם לדגים טהורים יש שדרה וראש עגול, מה באה הגמרא להורות כאשר נקטה שלדגים טהורים יש סימנים אלו? הרא"ש ביאר, שכאשר אין סנפיר וקשקשת כיוון שהסירו את החלק החיצוני של הדג ניתן לסמוך על סימנים אלו, כי רוב הדגים שיש להם שדרה וראש עגול הם טהורים. אבל כאשר הדג שלם ואין סנפיר וקשקשת - אין לסמוך על סימנים אלו.

ג. **הרמב"ם** (מאכלות אסורות ג, כג) על פי ביאור **הבית יוסף** בגישה המצמצמת ביותר סבר, שכאשר הגמרא כותבת שניתן להסתמך על חוט שדרה וראש עגול, כוונתה רק להורות שהם יכולים להיות סימני זיהוי. דהיינו, במקרה בו אדם נתקל בדג והוא לא בטוח באיזה דג מדובר, הוא יכול על פי סימנים אלו לזהות שמדובר בדג שיש לו סנפיר וקשקשת, אבל כלל לא מדובר בסימני כשרות.

להלכה

נחלקו האחרונים בפסק ההלכה:

א. **הבית יוסף** (יו"ד פג) פסק כדעת הרמב"ם, שסימנים אלו מהווים סימני זיהוי ולא סימני כשרות. משום כך כתב הש"ך (שם, ו) שהוא לא ראה צורך להביא הלכה זו ולפרטה בשולחן ערוך, שכן מדובר בדבר פשוט שהמזהה שדג מסוים הוא כשר יכול לאוכלו, גם אם לא ראה בפירוש קשקשת וסנפיר מחמת העובדה שהורידו לדג את עורו.

ב. **הרמ"א** (שם, ד) חלק ופסק כדעת הרא"ש, דהיינו שלא ניתן לסמוך על שדרת הדג במקרה בו רואים שאין לדג סנפיר וקשקשת, אך אם הדג לא שלם ניתן לסמוך על סימנים אלו. **הנודע ביהודה** (פתחי תשובה שם) הוסיף, שאם ידוע שהיה לדג סנפיר וקשקשת, גם אם ראשו מחודד ואין לו שדרה, הוא מותר באכילה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² עם זאת, כפי שראינו בעבר (בהעלותך שנה ב', שמיני שנה ג') נראה שהגישה המסתברת היא שלחז"ל הייתה תפיסה מדעית מסויימת, שבעבר חשבוה כנכונה ועליה התבססו ובצדק, ובזמן הזה יודעים שהיא טעות (כפי שבזמנינו יש תיאוריות מדעיות שעליהן מתבססים, ובעתיד יתבררו כטעות). כך שגם אם אכן יתברר שחז"ל טעו, אין בכך תמיהה גדולה. מכל מקום, בנקודה זו אין מקום לטענות שהעלו כנגדם.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com